

TJURBERGSPARKEN OCH DESS OMGIVNING

Van der Huff 8 och Södermalm 9:1 m.fl., Stockholm

Kulturmiljöanalys

TJURBERGSPARKEN OCH DESS OMGIVNING

Van der Huff 8 och Södermalm 9:1 m.fl. i Stockholm

Kulturmiljöanalys

Datum: 2018-04-30

Beställare:

Olov Lindgren AB genom Per Magnus

Wenanders Byrå

Grevgatan 28

114 53 Stockholm

Tel:+46 70 614 14 55

www.wenanders.se

Upprättad av:

Vicki Wenander, bebyggelseantikvarie och personcertifierad som sakkunnig för kulturvärden enligt KUL2, i samarbete med Hanna Hörnsten, byggnadsantikvarie.

Omslagsfoton:

- Välvd blockstegstrappa i Tjurbergsparkens övre del.
- Vy från skolgården, mot kvarteret Metern och dess karaktäristiska fasadslits.
- Vy genom Tjurbergsparkens promenadväg.

Där bildkälla ej anges är fotografierna tagna av Vicki Wenander.

INNEHÅLL

INLEDNING.....	5
Om denna handling.....	5
Kulturmiljöanalysens geografiska avgränsning	6
Kulturmiljöanalysens metod.....	6
Underlag för kulturmiljöanalysen	8
Kort introduktion till utredningsområdet.....	8
KULTURHISTORISKT SKYDD OCH KLASSIFICERING	9
Stadens klassificering.....	9
Gällande detaljplaner	10
Riksintresse för kulturmiljövården	10
HISTORISK BAKGRUNDSBESKRIVNING.....	14
Utredningsområdet innan det planlades.....	14
De första stadsplanerna för området.....	15
1928 års arkitektävling för Katarina realskola.....	17
Bebyggelsen uppförs	20
Anläggandet av Tjurbergsparken	22
Kompletteringar och ändringar efter 1930-talet.....	31
KULTURHISTORISK KARAKTÄR - KVARTER FÖR KVARTER.....	33
Kvarteret Helgan.....	33
Kvarteret Metern.....	35
Kvarteret Van der Huff	37
Katarina realskola som förebild för andra skolor i staden.....	39
Katarina realskola i förhållande till andra skolor i staden	40
Tjurbergsparken.....	43
Kvarteret Tjurberget	49
Kvarteren Kartan och Skalan.....	52
Kvarteret Halvmilen.....	53
Kvarteret Rektangeln	54
KULTURHISTORISK KARAKTÄR HOS UTREDNINGSOMRÅDET	56
Karaktärsbeskrivning för utredningsområdet	56
Kulturhistoriskt värdefulla karaktärsdrag för utredningsområdet.....	57

Kulturhistoriskt värdefulla utblickar och siktlinjer	58
Kulturhistoriskt särskilt värdefulla park- och landskapselement	59
KÄLLOR	60
Internet.....	60
Otryckta källor	60
Tryckta källor.....	60

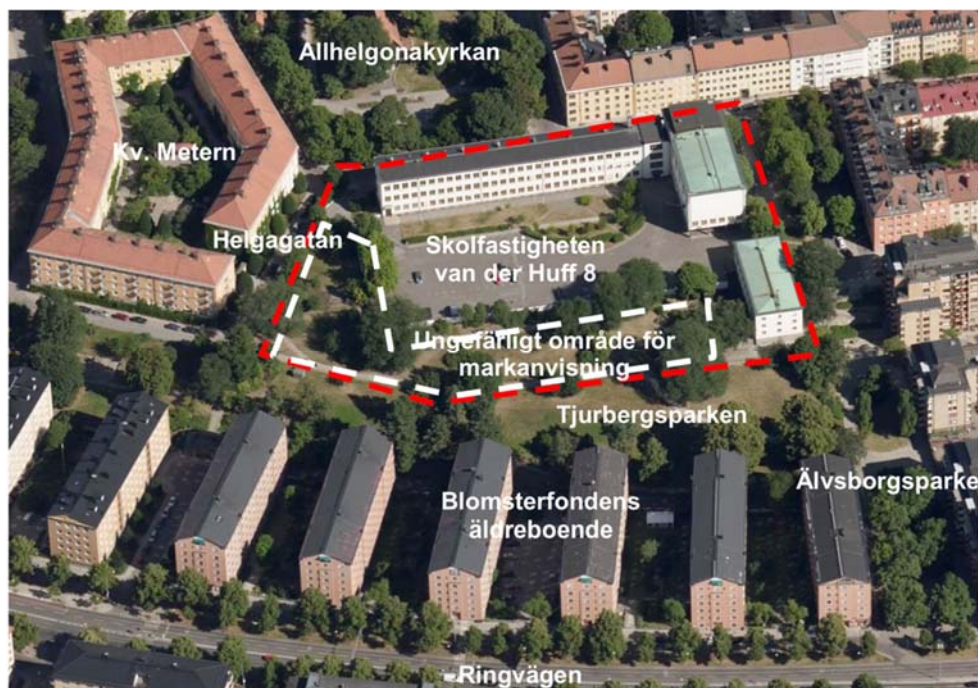
INLEDNING

Om denna handling

Olov Lindgren AB har tilldelats en markanvisning inom fastigheten Södermalm 9:1 på Södermalm i Stockholm. Markanvisningen ligger inom Tjurbergsparken och består av en relativt smal, vinkelställd markremsa som gränsar mot Internationella Engelska Gymnasiets upphöjda skolgård. Markanvisningsområdet är bitvis starkt kuperat och på några platser skjuter naturberget i dagen. Sedan december 2017 finns ett planuppdrag från stadsbyggnadsnämnden, om att utreda möjligheten att uppföra bostadsbebyggelse inom markanvisningen (Dnr. 2017-06896).

Denna handling är en del av underlaget för att utreda förutsättningarna för nya bostadshus inom markanvisningsområdet. Handlingen, som är oberoende i förhållande till uppdragsgivare och övriga intressenter, sammanställer och beskriver utredningsområdets kulturhistoriska värden och karaktärsdrag utifrån planstrukturer, bebyggelsemiljöer och grönområden.

Som en del av utredningsarbetet SWECO Architects upprättat en landskapsanalys om Tjurbergsparken. Handlingen fördjupar kunskapen om parken och dess karaktär samt beskriver siktlinjer in och ut från parken. För att få en helhetsbild om utredningsområdets karaktär, kultur- och landskapsvärden rekommenderas att kulturmiljöanalysen och landskapsanalysen läses parallellt.

Den röda linjen markerar ungefärligt område för planområdet och den vita linjen anger ungefärligt område för markanvisningen. Källa: Stadsbyggnadskontoret, planavdelningen, tjänsteutlåtande dnr 2017-06896.

Kulturmiljöanalysens geografiska avgränsning

Kulturmiljöanalysens geografiska avgränsning utgår från markanvisningsområdet och dess närmaste omgivning, men gör även vissa utblickar därutån. De båda fastigheter som direkt berörs av planarbetet är den del av Södermalm 9:1 som utgörs av Tjurbergsparken och Van der Huff 8 (dagens Internationella Engelska Gymnasiet, men ursprungligen Katarina realskola).

Påverkansområdet för kulturmiljön är dock större, varför även Tjurberget 3-8 (Blomsterfondens flerbostadshus), Kartan 1-2 (SKB:s flerbostadshus) Metern 9 (HSB:s flerbostadshus), Halvmilen (flerbostadshus), Helgan 1 (Allhelgonakyrkan och Helgalunden) och Rektangeln 21 (flerbostadshus med Ringen centrum i entréplanet) inkluderas i kulturmiljöanalysen.

Den blå plattan markerar den ungefärliga avgränsningen för kulturmiljöanalysens utredningsområde. Källa: http://kartor.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/kul/klassificering/DPWebMap.html

Kulturmiljöanalysens metod

Kulturmiljöanalysen baseras på DIVE-metodiken. DIVE har tagits fram för att man ska kunna lyfta kulturarvets betydelse som resurs och kvalitet i samband med utveckling av landskaps- och bebyggelsemiljöer. Strukturen för DIVE är flexibel, metodiskt öppen, tvärsektoriell och samverkansorienterad. DIVE baseras snarare på vad som bör hanteras för att nå uppsatta mål, än att den innehåller exakta anvisningar om hur arbetet ska genomföras. Meningen är att man vid varje enskilt tillfälle ska välja ut och anpassa arbetet efter respektive projekts förutsättningar och behov. DIVE ska ses som ett hjälpmedel för att sortera, diskutera och bearbeta information i plan- och utvecklingsprocesser. DIVE ska vara en arena för ifrågasättande, kritiskt och kreativt tänkande och bana väg för tvärfackligt och tvärsektoriellt engagemang, samarbete, delaktighet och kommunikation.

De fyra bokstäverna står för D = describe/beskriva, I = interpret/tolka, V = value/värdera och E = enable/aktivera. Denna kulturmiljöanalys innehåller de tre första stegen, DIV, där värderingen delvis baseras på de ställningstaganden som redan tidigare gjorts av Riksantikvarieämbetet och Stockholms stadsmuseum. Det fjärde steget i analysmetodiken, E, hanteras i nästa fas av planarbetet.

DIVE-analysens struktur och principer

Analysprocessen

DIVE kan fungera både som ett integrerat planeringsunderlag och en självständig kunskapsprocess. I båda fallen är avsikten att omvandla kulturhistorisk information från passiv till funktionell kunskap genom ett kritiskt och kreativt, systematiskt och målmedvetet arbete. Analysens kulturhistoriska profil består av ett brett spektrum

av naturbetingade och samhällsmässiga förutsättningar, föreställningar och teman. Strukturen baseras på fyra grundläggande frågor, som alla på olika sätt tar upp förhållandet och balansen mellan kontinuitets- och förändringsfrämjande krafter inom området.

- D** - Vad berättar dagens landskap och miljö om områdets ursprung, utveckling och karaktär?
- I** - Varför har vissa element och karaktärsdrag haft speciell betydelse i samhället?
- V** - Vilka historiska delar och karaktärsdrag har speciell värde, kan de utvecklas och var går gränsen för vad de tål?
- E** - Hur kan områdets utpekade, historiska karaktärsdrag och resurser förvaltas och utvecklas?

D = Describe (beskriva), **I** = Interpret (tolka), **V** = value (värdera), **E** = Enable (aktivera)

De fyra frågorna besvaras i fyra steg: S1 – beskrivning, S2 – tolkning, S3 – värdering och S4 aktivering. Dessutom består analysen av Input – förberedelse och Output – sam-

manfattning. För att göra det lättare att följa beskrivningarna i vägledningen används olika färger vid genomgången av de olika stegen.

Dive-analysen kan ses som en kunskapsprocess, där de olika stegen hänger samman som länkarna i en kedja.

I vägledningen beskrivs stegen som fristående för att tydliggöra att de har olika betydelse under kunskapsutvecklingen. Praktiska erfarenheter visar att det är naturligt och lämpligt både att låta stegen överlappa och att arbeta parallellt med

olika uppgifter. För att få en god samverkansprocess och givande diskussioner kan det till exempel vara ändamålsenligt att arbeta med två steg parallellt (S1 och S2, S2 och S3, och S3 och S4).

Steg	Målsättning	Aktuella arbetsuppgifter
Förberedande	Input	Struktur och arbetsprogram för analysen
S1 Beskrivande	Områdets historiska karaktär	Etablera kunskapsöversikt, sammanställa, beskriva och bearbeta information om områdets ursprung, utveckling och karaktär
S2 Tolkande	Områdets historiska betydelse	Studera områdets historiska läsbarhet, betydelsebärande och förmedlande innehåll, integritet, autenticitet och tillstånd
S3 Värderande	Områdets värden och möjligheter	Diskutera de kulturhistoriska resursernas värde, utvecklingspotential, sårbarhet, tålighetsgränser och förändringskapacitet
S4 Aktiverande	Områdets handlingsmöjligheter	Definiera handlingsmöjligheterna för att aktivera kulturarvet, föreslå strategier och principer för förvaltning och utveckling
Sammanfattande	Output	Sammanfattning av analysens innehåll, resultat och rekommendationer

6 Kulturhistorisk stedsanalys

Utdrag ur Kulturmiljöanalys: En vägledning för användningen av DIVE-analys.

Underlag för kulturmiljöanalysen

Som underlag för kulturmiljöanalysen ligger relevant facklitteratur om bebyggelseperiodens stadsbyggnadsprinciper och arkitektoniska gestaltungsideal, specifik facklitteratur och arkivmaterial om själva utredningsområdet samt besök på platsen.

Kort introduktion till utredningsområdet

Tjurbergsparken breder ut sig söder om Tjurberget. Parken består egentligen av två delar, en västlig respektive en östlig del. De båda delarna skiljs åt genom de trappor som förbinder Helgagatan med Havregatan. Västra Tjurbergsparken består av en plåtå med en flackare karaktär, medan Östra Tjurbergsparken är anlagd längs bergets branta sluttning. Genom Östra Tjurbergsparken löper asfalterade promenadstigar och det kuperade området binds även samman av blockstegstrappor av natursten.

Bebyggelsen runt parken består i huvudsak av flerbostadshus, men bergsformationen kröns av en skolanläggning. Bakom skolbyggnaden, på den översta bergsplatån, ligger Allhelgonakyrkan. Hela området, förutom bebyggelsen inom kvarteret Rektangeln planerades och uppfördes under knappt två decennier, från sent 1910-tal och fram till mitten av 1930-talet. Bebyggelsen inom Rektangeln tillkom på 1980-talet.

Utredningsområdet, sett från luften. Norr ligger åt höger i bilden. Källa: Stadsbyggnadskontorets start-pm för planläggningen, daterat 2017-11-13.

KULTURHISTORISKT SKYDD OCH KLASSIFICERING

Stadens klassificering

Tre av bebyggelsekvarten runt Tjurbergsparken har av Stadsmuseet tillmätts den högsta kulturhistoriska klassificeringen, blåklassning, vilket innebär att de bedöms besitta synnerligen höga kulturhistoriska värden.

Halvmilen är grönklassad, vilket innebär att bebyggelsen bedöms vara särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässigt eller konstnärlig synpunkt.

Bebyggelsen söder om Tjurbergsparken är gulklassad, vilket innebär att den har positiv betydelse för stadsbilden och/eller ett visst kulturhistoriskt värde. Stadsmuseet uttrycker dock i ett tjänsteutlåtande som berör kvarteret Tjurberget att kunskapen om kvarteret vid klassificeringstillfället var lägre än idag och att klassificeringen sannolikt skulle bli högre om den gjordes om idag.¹

Rektangeln, som kan betraktas som relativt nyligen uppfört, är kulturhistoriskt oklassificerad. Detsamma gäller för Tjurbergsparken, men den har i stadens parkprogram tillskrivits ett kulturhistoriskt värde.²

Utsnitt ut Stockholms stads kulturhistoriska klassificeringskarta över området. Källa: http://kartor.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/kul/klassificering/DPWebMap.html

¹ Stockholms stadsmuseums tjänsteutlåtande avseende Tjurberget 3-8, daterat 2014-08-13, dnr 4.1/2104/2014.

² Parkplan Södermalm 2009, Del 2 - Inventering, analys och åtgärdsförslag, s. 52.

Gällande detaljplaner

Den gällande detaljplanen för själva markanvisningsområdet, Dp 0180-1335, är den stadsplan som upprättades 1933. Några av de övriga detaljplanerna för utredningsområdet är ungefär lika gamla (Pl. 387 från 1925, Pl. 591 från 1929 och Pl.1335 från 1933), medan ett par av dem är något yngre (Pl. 7274 från 1970 och Pl. 7106A från 1976. Ingen av ovanstående detaljplaner innehåller några varsamhets- eller skyddsbestämmelser eftersom de är samtida med anläggandet av området.

Kvarteren Tjurberget, Kartan och Skalan ingår också i TDp 2003-11095-54 som trädde i laga kraft 2005. Planen är försedd med en varsamhetsbestämmelse som reglerar utformningen av taklandskapen vid eventuell vindsinredning.

Bortsett från en skyddsbestämmelse om taklandskapet på tre gulklassade kvarteren, saknar således bebyggelsen och parken inom utredningsområdet såväl skydds- som varsamhetsbestämmelser.

Riksintresse för kulturmiljövården

Utredningsområdet ligger inom riksintresset för kulturmiljövården *Stockholms innerstad med Djurgården [AB115]*. Ett av uttrycken för riksintresset, i Riksantikvarieämbetets beslut, lyder:

”1900-talets stadsbyggande och bebyggelseutveckling. Lärkstaden, Diplomatstaden, Birkastan, Röda Bergen, Kungsgatan och andra miljöer som återspeglar stadsplanering och bebyggelseutvecklingen under århundradets inledande årtionden. Terränganpassade planer, storgårdskvarter, men även fullföljandet av den äldre rutnätsstaden. Parkanläggningar och grönska, innerstadens koloniträdgårdar.”

I beskrivningen av riksintresset lyfts även stadens särskilda särdrag fram:

”Andra Stockholmska särdrag som anpassningen till naturen, fronten mot vattenrummen och Stockholms inlopp, både från Saltsjön och Mälaren. Vyerna från viktiga utsiktspunkter, blickfång, kontakten med vattnet. De tydligt avläsbara ”årsringarna” i stadsväxten. Stenstadens tydliga yttre gräns. Stadssiluetten med den begränsade hushöjden där i stort sett bara kyrktornen och offentliga byggnader tillåts höja sig över mängden. Byggnader och miljöer med anknytning till konstnärliga verk och historiska personer.”

Kvarteret Metern 9 utgör dessutom en av riksintressets särskilt utpekade värdekärnor. Det innebär att kvarteret anses vara ett representativt exempel på de värden som konstituerar riksintresset. I den relativt nyligen utkomna boken *Alla tiders Stockholm: Riksintressen för kulturmiljövården*, utgiven av länsstyrelsen, finns ett avsnitt som handlar om storgårdskvarteren och här är Metern ett av de namngivna exemplen. Där står:

”Kvarteret Metern, Draget och Ryssjan på Södermalm är representativa och välbevarade exempel på 1920-talets storgårdskvarter i Stockholm. Området berättar om tidens ökande samhällsengagemang inom bostadsbyggandet. Byggherrar som stadens fastighetskontor oh de relativt nystartade HSB och SKB erbjöd här goda bostäder till rimliga priser i luftiga och grönskande miljöer. Kontrasten var medveten och starkt till den äldre, tätare hyreshusbebyggelsen i innerstaden. De långa

huskropparna sluter sig kring stora innergårdar och är väl anpassade till den kuperade terrängen

Bebyggelsen är utformad i en typisk och högkvalitativ putsarkitektur med nyklassiska förtecken där detaljerna är betydelsefulla. Kvarteren är viktiga inslag i stadsbilden, inte minst för att de ligger högt i förhållande till sin omgivning. De välordnade gårdarna bidrar till karaktären med sin lummiga grönska och sina naturliga nivåskillnader.”

Till Stockholms stads nyligen antagna översiktsplan hör en särskild bilaga som behandlar riksintressena. Där beskrivs bland annat stadens förhållningssätt till riksintressena:

”Stadens utgångspunkt är att ett riksintresse är tillgodosett så länge det inte finns anspråk på förändringar i eller i närheten av området. Skyddet för riksintressen blir aktualiserat vid ett anspråk på förändrad markanvändning genom till exempel prövning enligt plan- och bygglagen, miljöbalken eller övrig speciallagstiftning. Ett riksintresse innebär inte ett förbud mot åtgärder i eller i närheten av området. Åtgärder som kräver någon form av tillstånd, detaljplan eller liknande och påtagligt kan komma att skada ett riksintresse får däremot inte komma till stånd. [...] Det är således främst vid ändrad markanvändning som ett område av riksintresse får praktisk betydelse.”³

När det gäller just riksintressena för kulturmiljövården skriver staden om sitt förhållningssätt bland annat följande:

” Att värna de värdebärande uttrycken är en förutsättning för att staden ska ha kvar sin attraktivitet och identitet.”⁴

och

”Stadens mål är att områdena av riksintresse ska förvaltas så att planerade åtgärder förstärker de värdebärande uttrycken utan att skada dem. Stadens mål är alltså högre än att undvika påtaglig skada.”⁵

och

”Vägledningen ska underlätta de avvägningar mellan olika intressen som sker i varje enskild planeringssituation. Det ska bli lättare att tidigt i planprocesser bedöma vilka åtgärder som sannolikt kan genomföras utan några påtagliga konsekvenser för riksintressena, vilka förändringar som behöver utredas noggrannare samt att avgöra vilka förändringar som inte bör genomföras.”⁶

I den tematiska indelningen av riksintresset *Stockholms innerstad med Djurgården [AB115]*, beskrivs temat *1900-talets bostadsområden* bland annat enligt följande:

”Med det tidiga 1900-talet politiska förändringar ökade det från offentligt håll under stödda bostadsbyggandet. Den kooperativa bostadsproduktionen tog fart. Under 1910- och 1920-talen tillkom nya områden i stenstaden som utformades med friare planformer, relativt låg bebyggelse, gator som följde topografin och ofta

³ Riksintressen enligt miljöbalken: bilaga till Stockholms stads översiktsplan, s. 3.

⁴ Ibid, s. 12.

⁵ Ibid, s. 14.

⁶ Ibid, s. 12.

med gemensamma gårdar utan bebyggelse. Omkring 1930 började en ny typ av stadsdelar byggas med utgångspunkt från nya funktionalistiska stilideal. I innerstaden var det framför allt i utkanterna som nya områden uppfördes, till exempel på Gärdet eller i Fredhäll och Kristineberg. Fristående huskroppar med öppna gröna gårdar blev ett ideal.”⁷

I samma kapitel förtydligas riksintressets värdekärnor, vara den ena är storgårdskvarteret Metern 9. Storgårdskvarterns karaktär och Metern 9 beskrivs enligt följande:

”Under 1910- och 20-talen byggdes nya bostadsenkla på tidigare lämnade höjdparter eller på gammal industrimark inom 1800-talets rutnät. Ett nytt stilideal hade utvecklats inom arkitekturen; nyklassicismen, och stadsplanemönstret blev nu mer varierat med vinklade gator och oregelbundna kvartersformer runt stora planterade gårdar, så kallade storgårdskvarter.

Värdebärande karaktärsdrag:

- Gatumönstrets anpassning till terrängen och topografin.
- Väl gestaltade gaturum med hus placerade i gatuliv och där de krökta gatorna bjuder på intressanta sekvenser i form av parkrum och platsbildningar.
- Stora, halvöppna, planterade bostadsgårdar bidrar till storgårdskvarterens gröna karaktär.
- Den sammanhållna stadsbilden där bebyggelsens proportioner, fasadindelning, taklandskap och färgsättning samt ursprungliga byggnadselement såsom fönster, entréer, och material bidrar till helheten.
- De enskilda byggnadernas arkitektur och färgsättning.
- Byggnadsdetaljer som entréportar, gavelpartier och ornamentik bildar sammantaget en karaktäristisk helhetsbild.”

”Kvarteret Metern vid Helgalunden är ett stor-gårdskvarter med den ursprungliga utformningen väl bevarad från 1926–27. Kvarteret har stort kulturvärde både vad gäller arkitektur och planform. Befintliga planer kan behöva kompletteras med hänsyn till de kulturhistoriska värdena.”⁸

⁷ Ibid, s. 37.

⁸ Ibid, s. 38-39.

Kvarteret Meterns fasader mot Van der Huff, en kylig januaridag 2018.

HISTORISK BAKGRUNDSBESKRIVNING

Utredningsområdet innan det planlades

Stockholms karaktäristiska topografi, med sitt sprickdalslandskap, har alltid varit en utmaning vid byggnation. På grund av sin otillgänglighet och, på den tiden, avlägsenhet från staden bebyggdes Södermalms höjder relativt sent. Längre användes den kuperade terrängen i huvudsak som betesmark. Den bebyggelse som uppfördes där var nyttobyggnader, som väderkvarnar, och monumentala kyrkobyggnader som skulle synas på långt håll. När befolkning växte, i samband med 1800-talets industrialisering, började malmarna befolkas och successivt bebyggas med flerbostadshus. De mest svårtillgängliga höjderna lämnades dock obebyggda relativt långt in på 1900-talet.

Så var det även i området runt den blivande Tjurbergsparken. Området bestod under 1900-talets första decennier, av en oregerad trähusbebyggelse. Fram till 1890-talet låg kvarnen Häljan uppe på Tjurberget.

Bebyggelse vid Tjurberget 1906, innan området reglerades. Vägen i bildens främre del är Ringvägen. På den kala bergsknallen uppfördes på 1920-talet HSB:s flerbostadsbebyggelse i kvarter Metern. Trähusen på bilden ligger på platsen för Västra Tjurbergsparken. Ateljé Larsson. Källa: Stockholms stadsmuseum.

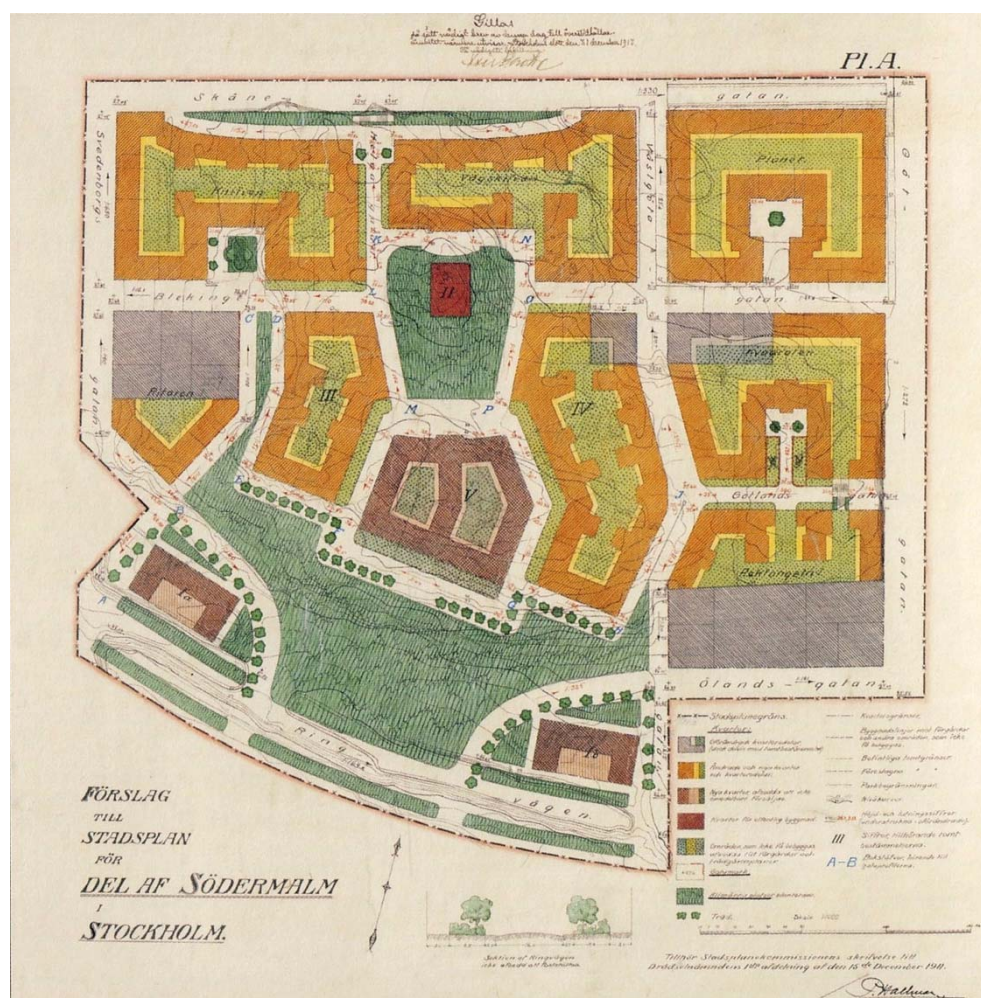

De första stadsplanerna för området

Under 1800-talet tämjdes landskapet genom rätvinkliga kvarter och rutnätsplaner, men runt förra sekelskiftet började landskapets variationer istället att ses som en tillgång som kunde bidra till en mer varierad stadsbild. Detta stadsbyggnadsideal var Per Olof Hallmans ledstjärna för den stadsplan för Helgalunden och dess omgivning som färdigställdes 1913.

Hallman planlade området med slutna storgårdskvarter och ett till synes organiskt framvuxet gatunät. Nedanför den högst belägna punkten, där han placerade en kyrka, men fortfarande högt upp på berget tänkte sig han sig, helt enligt med samtidens vedertagna stadsbyggnadsprinciper, en större offentlig byggnad. Där nedanför skulle marken vara obebyggd och slänta ner mot Ringvägen, så att den offentliga byggnaden skulle trona ut mot Årstaviken.

På grund av Första världskriget och lågkonjunkturen kom mycket lite av Hallmans plan att förverkligas. Egentligen var det enbart Allhelgonakyrkan som kom att uppföras i enlighet med Hallmans plan.

Per Olof Hallmans stadsplan för Helgalunden, från 1913. Källa: Wikipedia.

I mitten av 1920-talet antog stadsfullmäktige en ny stadsplan för Metern, Van det Huff och Halvmilen. De omgestaltades, men bibehöll sina redan tidigare planlagda funktioner. Van det Huff skulle fortfarande bebyggas med en offentlig byggnad och de båda andra kvarteren med bostäder, enligt den rådande storgårdsprincipen. Intressant att notera är hur de båda storgårdskvarteren öppnar sig in mot Van der Huff. Syftet tycks ha varit att bostadskvarteren skulle fungera som pendanger till den offentliga monumentalbyggnaden, med möjlighet till generösa utblickar mot densamma. Metern, det kvarter som idag är utpekad som en värdekärna för riksintresset, uppfördes enligt denna stadsplan.

Detaljplan för del av Helgalunden, antagen av stadsfullmäktige 1925. Metern och Halvmilen planlades som pendanger till Van der Huff, som i enlighet med stadens principer om hantering av topografien planlagts för en offentlig byggnad. Källa: Byggnadsnämnden arkiv.

Vy över utredningsområdet från sydväst. Huset i fonden är Metern, som nyligen färdigställts. I övrigt är området så gott som avrivet, förberett för ny bebyggelse. Källa. Stockholms stadsmuseum.

1928 års arkitekttävling för Katarina realskola

Under 1920-talet letade staden efter en ny lokalisering för Katarina realskola, som då låg vid Katarina Västra Kyrkogata. Efter en hårt kritiserad arkitekttävling, både vad gällde själva handläggning och den tänkta lokaliseringen vid Stigbergsparken, genomförde stadsplanekontoret en ny lokaliseringsutredning. Skolan förlades då till området vid Helgalunden och en ny tävling utlystes 1928.

Tjurberget, före Katarina realskola uppförande. Bilden är tagen i riktning mot söder av Alberg & Preinitz i oktober 1929. Källa: Stockholms stadsmuseum.

Tävlingsförutsättningarna inbegrep, utöver själva skoltomten, även de omkringliggande markområdena, som ännu till stor del var obebyggda. Eftersom det fanns planer på att dela Katarina församling i två delar, ingick även att planera för en ny kyrkobyggnad, som ersättare till Allhelgonakyrkan. Den hade redan från början varit avsedd som ett provisorium.

Vid samma tid som den nya arkitekttävlingen utlystes, hade nya modernistiska stadsbyggnadsideal börjat få fäste. Den slutna kvartersbebyggelsen ansågs ge ohälsosamma gårdsmiljöer. Man ville istället planlägga för "ljus och luft" genom att man löste upp det urbana rummet. Långsmala huskroppar skulle orienteras i nord-sydlig riktning och placerades huskropparna tillräckligt glest, enligt principen "hus-i-park", möjliggjordes för solens strålar att nå in i alla bostäder, även de på nedersta våningsplanet. Mellan husen skulle välplanerade grönstrukturer iordningställas, vars huvudsyfte var att fungera som en rekreativ förlängning av bostaden.

Arkitekttävlingen vanns av Paul Hedqvist och David Dahl. Skolanläggningen förlades på Tjurbergets topp, den plats som redan i den första stadsplanen för området var avsedd för en monumental, offentlig byggnad.

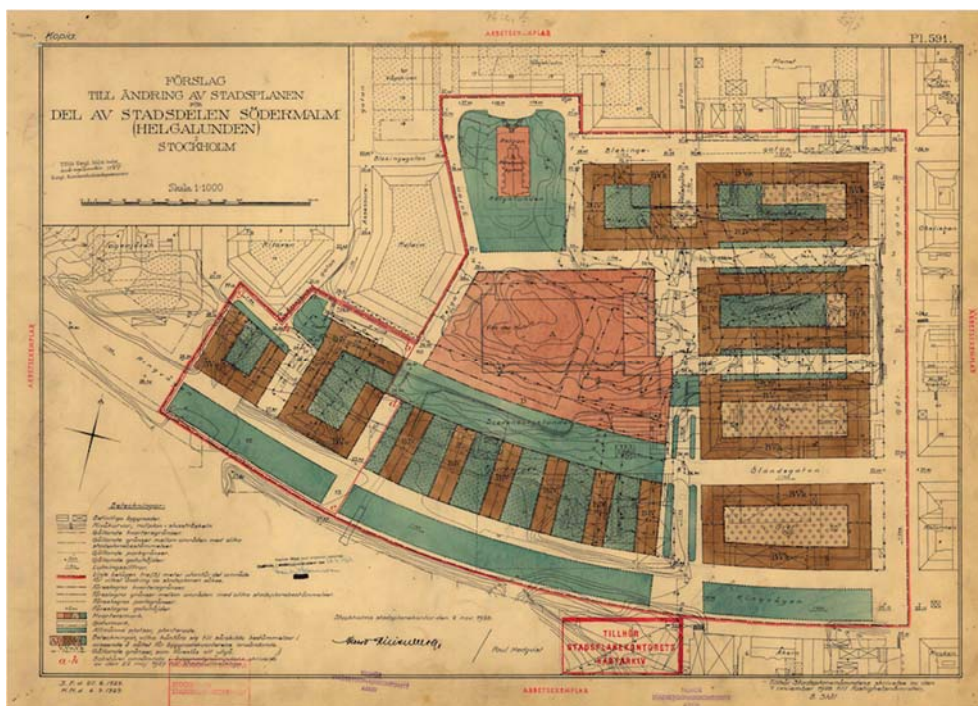

Hedqvist och Dahls perspektivskiss över deras tävlingsförslag, men perspektivet lämnades aldrig in till jury. Skissen ger dock en god bild av förslagets gestaltningsmässiga intention, vilken i huvudsak kom att verkställas. Skolan tronar på Tjurberget, där endast kyrktornet från den aldrig uppförda, nya Allhelgonakyrkan bryter skolbyggnadens horisontella linje. Bebyggelsen och träden sänker sig successivt och följer topografin ner mot Ringvägen, där lamellhus placerats ut enligt konceptet hus-i-park. Nedanför realskolans aula trappas bebyggelsen ned och följer även där terrängen utmed Götgatan och ner till Ringvägen.

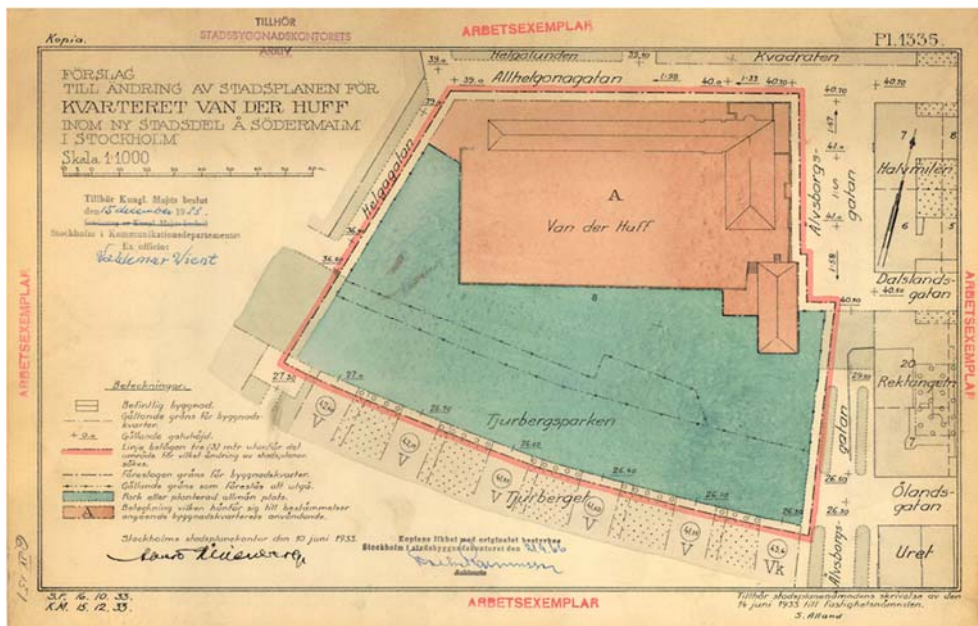
Bakom skolan placerades en ny kyrkobyggnad i Helgalunden. I Hedqvists och Dahls tävlingsförslag skjuter kyrktornet, gestaltat som en snarlik kopia av Katarina kyrka, upp bakom skolbyggnaden. På funktionalistiskt vis har den nya bebyggelsen orienterats efter solen. Skolbyggnaden, med den stora skolgården, är orienterad för att medge så många soltimmar som möjligt under skoldagen. De för sin tid så karaktäristiska lamellhusen utmed Ringvägen är ställda i nord-sydlig riktning, även det för att släppa in så mycket solljus som möjligt på gårdarna och i bostäderna. Mellan den nya realskolan och lamellhusen finns en park, där höjden på trädkronorna följer husens nedtrappning mot söder, vilket förstärker intrycket av den nedtrappande bebyggelsen som Hedqvist och Dahl gestaltat utmed Götgatan.

Året efter arkitekttävlingen, det vill säga 1929, upprättade Paul Hedqvist en ny stadsplan för området. Planen stadfäste Hedqvists och Dahls tävlingsförslag. Redan ett par år senare reviderades planformen för kvarteret Van der Huff, till förmån för en större grönyta söder om skolanläggningen. Syftet var att möjliggöra för anläggandet av Östra Tjurbergsparken.

Paul Hedqvists stadsplan, antagen 1929. Planen stadfäste Hedqvists och Dahls tävlingsförslag från året innan. På grund av skolanläggningens orientering, väl avvägd för att tillvarata solen på skolgården, omdisponerades kvarteret Halvmilen och de öppning i storgårdskvarteret som tidigare funnits mot Van der Huff, togs bort. Källa: Byggnadsnämnden arkiv.

Redan ett par år efter att den tidigare stadsplanen antagits, upprättades 1933 en ny för delar av området. Stadsplanen, som innebar att kvarteret Van der Huff minskades i storlek, möjliggjorde anläggandet av Tjurbergsparkens östra del. Källa: Byggnadsnämnden arkiv.

Bebyggelsen uppförs

Efter arkitekttävlingen hade staden en uppdaterad och modern stadsplan för området utmed Tjurbergets södra och östra sidor, och den oreglerade trähusbebyggelsen var till stor del redan riven. Därför kunde uppförandet av den nya bebyggelsen påbörjas omgående och på endast ett par år hade en modern bebyggelsen uppförts inom de nya kvarteren.

Katarina Realskola uppförs. Den blivande skolgården används som upplag för ställningsmaterial. Fotografiet är taget av Almberg & Preinitz i juli 1930. Källa: Stockholms stadsmuseum.

Katarina realskola när den var alldeles nyligen färdigställd. Utanför skolgårdsmuren ligger Tjurberget fortfarande i dagen. Närmast i bild ligger sprängsten, troligtvis rester efter skolbygget
Källa: ArkDes.

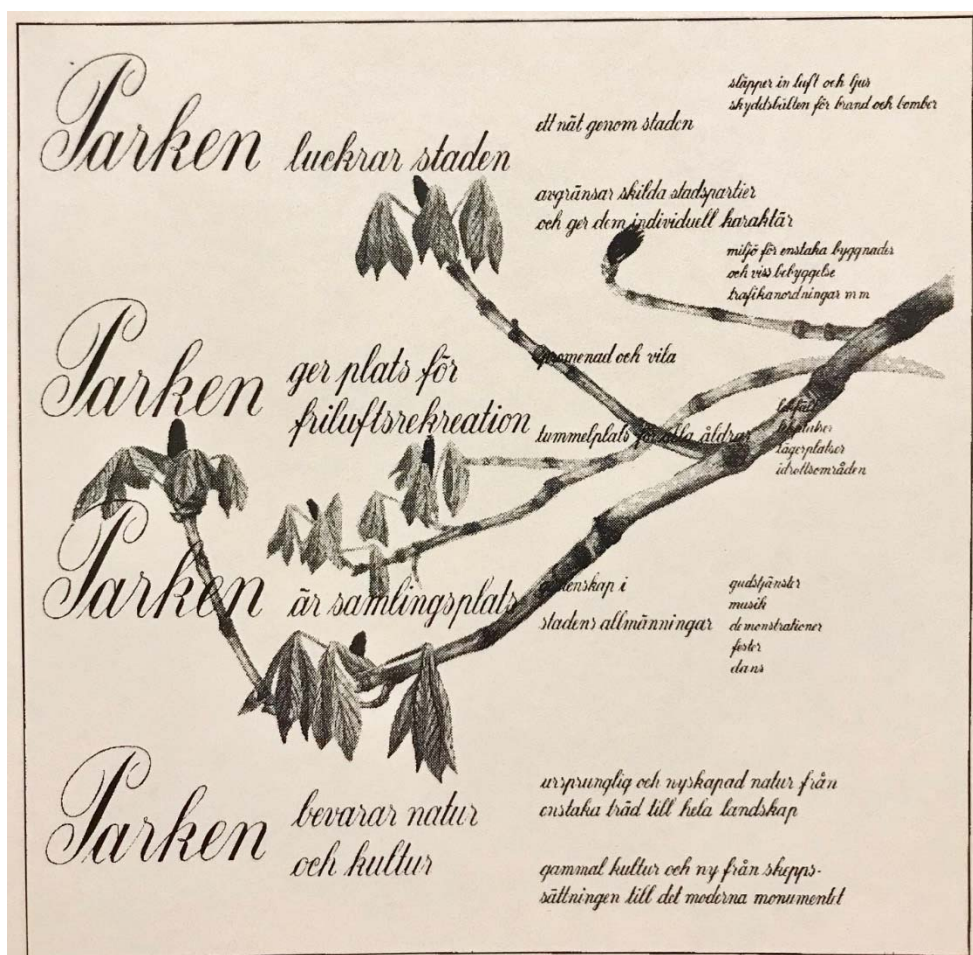

Flygbild över området när det var relativt nyligen färdigställt. Att döma av storleken på träden i Tjurbergsparken bör bilden vara tagen i slutet av 1930-talet eller under 1940-talet. Källa: www.tradera.com.

Anläggandet av Tjurbergsparken

Parallellt med och strax efter uppförandet av bebyggelsen inom planområdet planerades och anlades parken utmed Tjurbergets södra sluttning. Först anlades Västra Tjurbergsparken, den del som ligger nedanför Metern och väster om de trappor som förbinder Helgagatan med Havregatan. Det skedde omkring 1932, medan den östra delen, nedanför skolanläggningen tillkom några år senare, omkring 1935.

På samma sätt som arkitekter och byggmästare påverkades och influerades av de modernistiska strömningarna från Centraleuropa och Ryssland mot slutet av 1920-talet, tog trädgårdsarkitekter och parkplanerare intryck av samma strömningar. Det ledde till att parker inte längre skulle vara något som betraktades på avstånd och som man möjligen flanerade igenom för att uppleva den planterade blomsterprakten på lite närmare avstånd. Parken skulle nu istället vara en ett grönt vardagsrum, en förlängning av bostaden, där var och en skulle få möjlighet till rekreation under ledig tid.

Holger Bloms ledord i det parkprogram som presenterades 1946, men som baserades på erfarenheter som vunnits under det föregående decenniet. Källa: Svensk Trädgårdskonst under 400 år, sidan 219.

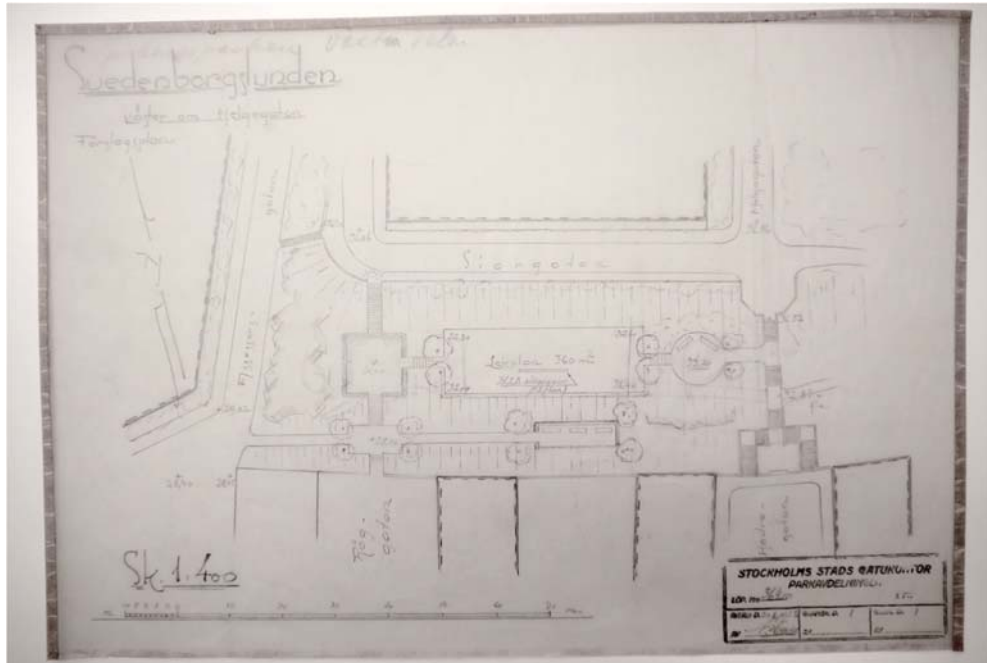
Det nya synsättet kom att påverka utformningen av Stockholms nya grönområden inleddes redan i början av 1930-talet, under stadsträdgårdsmästare Mauritz Hammarberg, men med hans efterträdare Osvald Almqvist intensifierades arbetet med att göra stadens parker till en tillgänglig grönsstruktur för alla. Hans efterföljare, Holger Blom, fortsatte arbetet med att utveckla ett modernistiskt förhållningssätt för stadens parker och grönsstråk. 1946 presenterades Blom sitt parkprogram, där hans vision konkretiserades. Ledorden var ”*Parkerna luckrar staden, parkerna ger plats för friluftskreation, parken är en samlingsplats och parken bevarar natur och kultur*”. Konceptet kom senare att kallas för *Stockholmsskolan* och präglade utformningen av stadens parker och grönsstråk under lång tid. Detta är också en av anledningarna till att länsstyrelsen lyfter fram Holger Bloms arbete med det gröna Stockholm som ett värdefullt karaktärsdrag i sin fördjupade riksintressebeskrivning.⁹

Tjurbergsparken tillkom under den brytningstid när ett modernistiskt förhållningssätt introducerades och implementerades i stadsbyggandet. Parken gestaltades av Parkavdelningen vid Stockholm stads gatukontor, som leddes av stadsträdgårdsmästare Mauritz Hammarberg. Det bevarade skiss- och ritningsmaterialet visar hur man i projekteringen successivt gick mot ett allt mer saklig gestaltning, där parken försågs med för modernismen karaktäristiska parkelement, som en plaskdamm, en utsiktsplats som för tanken till fören på en båt och få kulörta blomsterarrangemang, till förmån för en naturpark där växtligheten i första hand går i gröna toner.

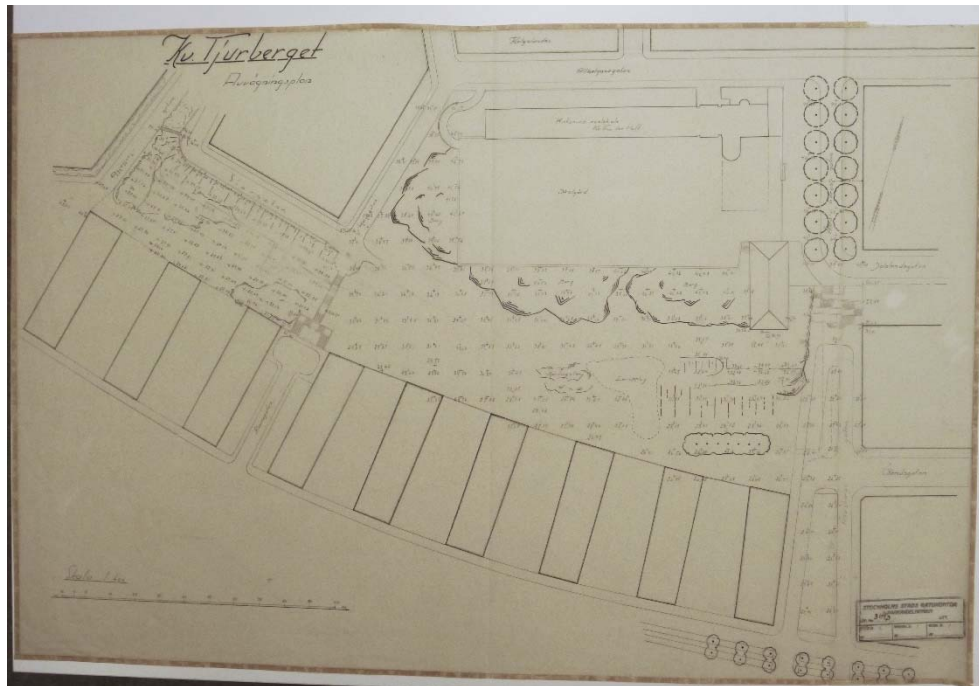
Parkförvaltnings bevarade skiss- och ritningsmaterial är relativt omfattande. På de följande sidorna återfinns en del av det materialet. För att visualisera projekteringsprocessen ligger materialet (i huvudsak) i kronologisk ordning. På grund av materialets storlek och skick, måste ses på plats om man ska kunna ta del av detaljerna i sin helhet.

⁹ Schönback, Hedvig, s. 255.

Förslag för den västra delen av Tjurbergsparken, som då kallades för Swedenborgslunden. Här planerades för en lekplats. Ritningen är daterad 1932. Källa: Stockholms stadsarkiv.

Avvägningsplan som visar bergets formation före utfyllnaden med jord. Här ses också hur man fyllt ut ojämnheter i slätten med sprängsten och lera. Källa: Stockholms stadsarkiv.

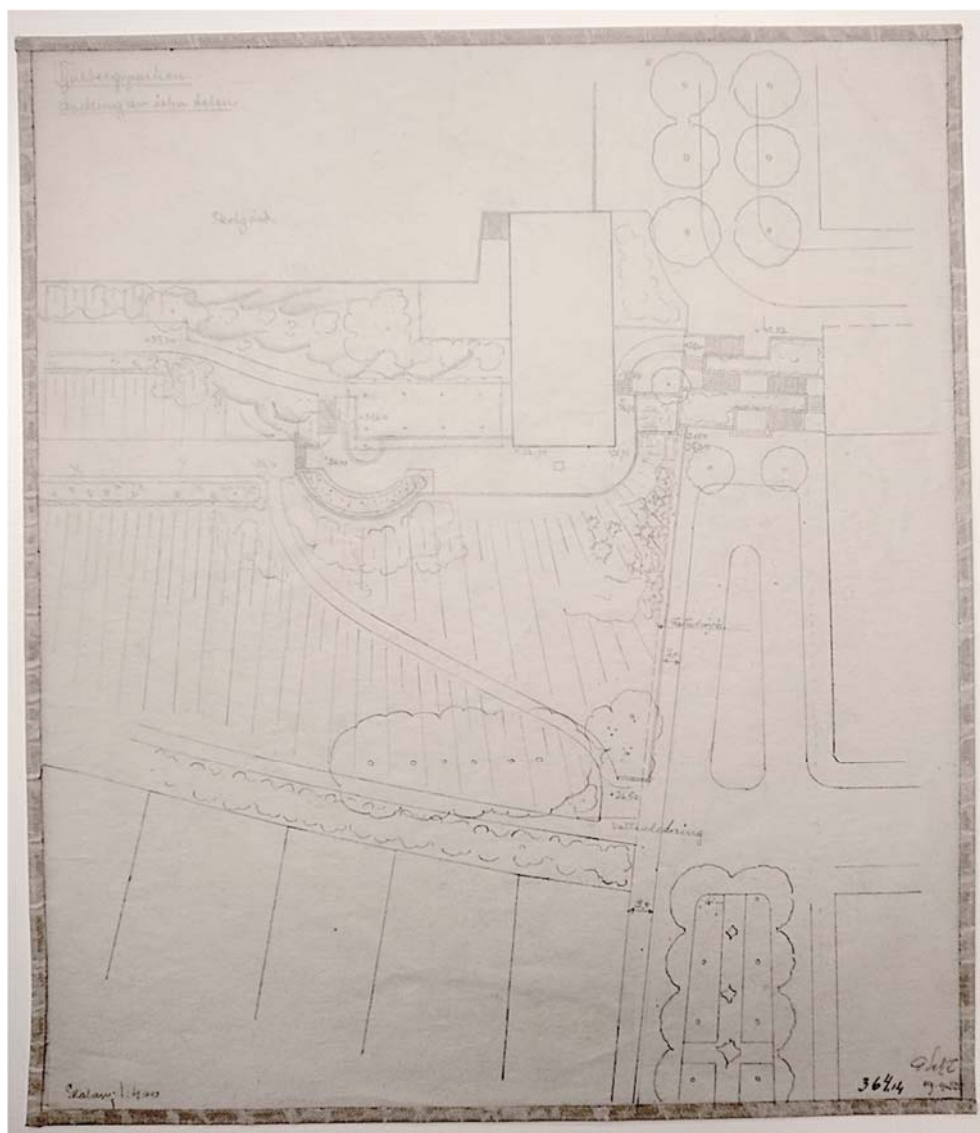

Perspektivskiss över hur man skulle kunna lösa höjdskillnaden från den övre och den nedre delen av Älvsborgsgatan. Perspektivet är daterat 1933. Källa: Stockholms stadsarkiv.

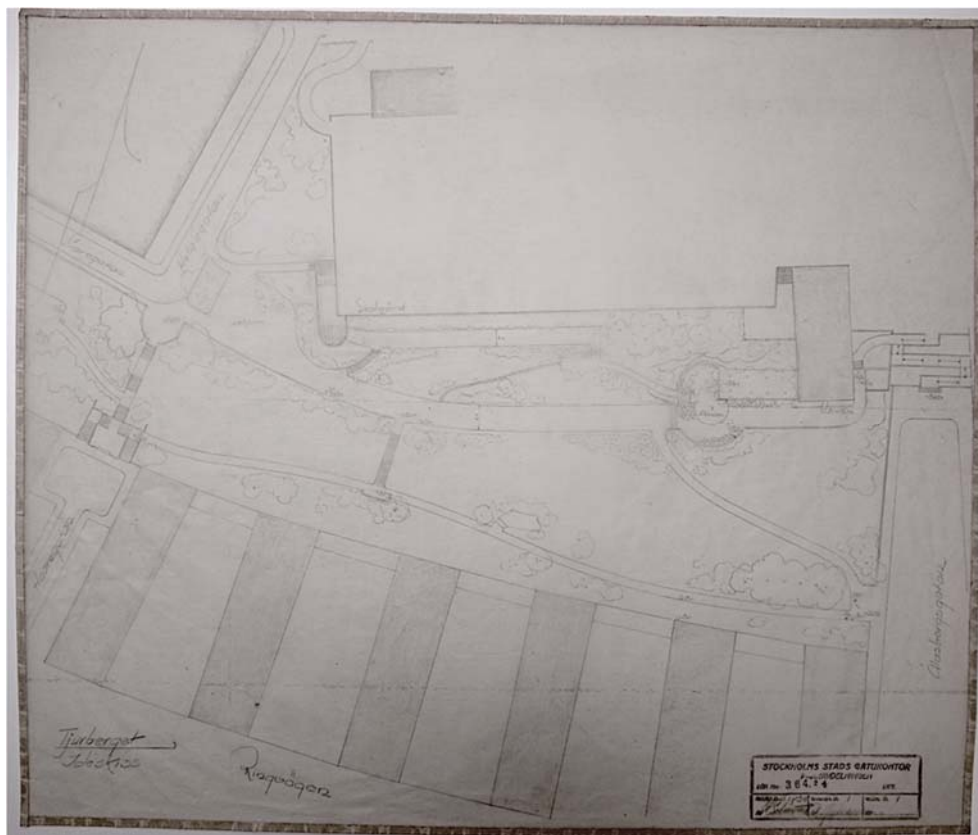
Anläggandet av trappor och terrasseringar öster om Katarina Realskola. Årtal okänt men fotot bör vara taget under 1930-talets första hälft och ännu har denna del av parken inte färdigställts. Källa: Stockholms stadsmuseum.

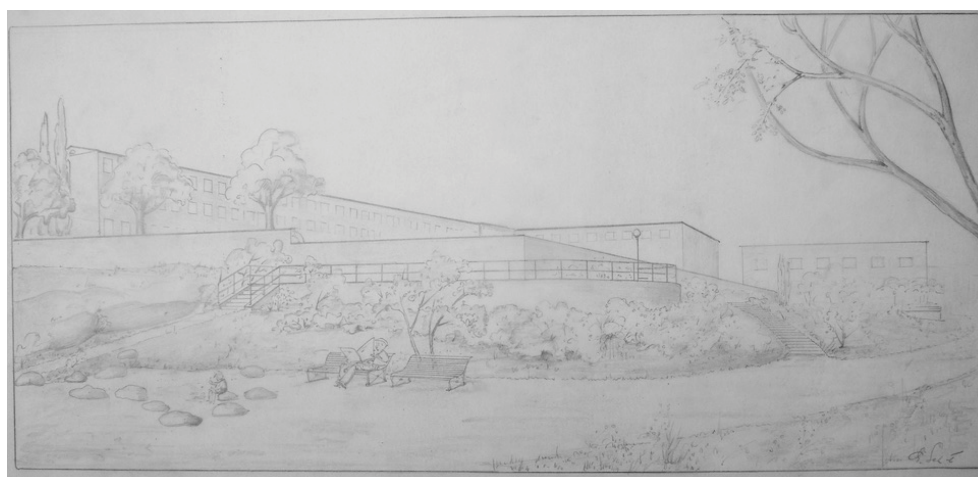

"Tjurbergsparken – Ändring av östra delen", daterad 1933(?). Källa: Stockholms stadsarkiv.

Idéskiss över Tjurbergsparkens östra del, daterad 1934. Skissen överensstämmer i huvudsak med hur parken kom att gestaltas. Källa: Stockholms stadsarkiv.

Perspektivskiss över den övre delen av Östra Tjurbergsparken, med Katarina Realskola i fonden. På en parkbänk sitter en person och läser tidningen och därnedanför sitter ett barn på en sten. Bilden illustrerar samtidigt syn på hur parken skulle vara ett grönt vardagsrum för folket. Källa: Stockholms stadsarkiv.

Idéskiss över Östra Tjurbergsparken, med planeringsplan. Skissen är daterad 1934. Källa: Stockholms stadsarkiv.

Bland det bevarade skiss- och utredningsmaterialet från anläggandet av Tjurbergsparken finns ett stort antal skisser, där några idéer har realiserats och andra valts bort. Källa: Stockholms stadsarkiv.

Perspektivskiss med plaskdammen och skolans gymnastiksal i bakgrunden. Perspektivet är daterat 1938. Källa: Stockholms stadsarkiv.

Perspektivskiss med plaskdammen och skolans gymnastiksal i bakgrunden. Perspektivet är daterat 1938 och möjligen signerat av Erik Glemme. Källa: Stockholms stadsarkiv.

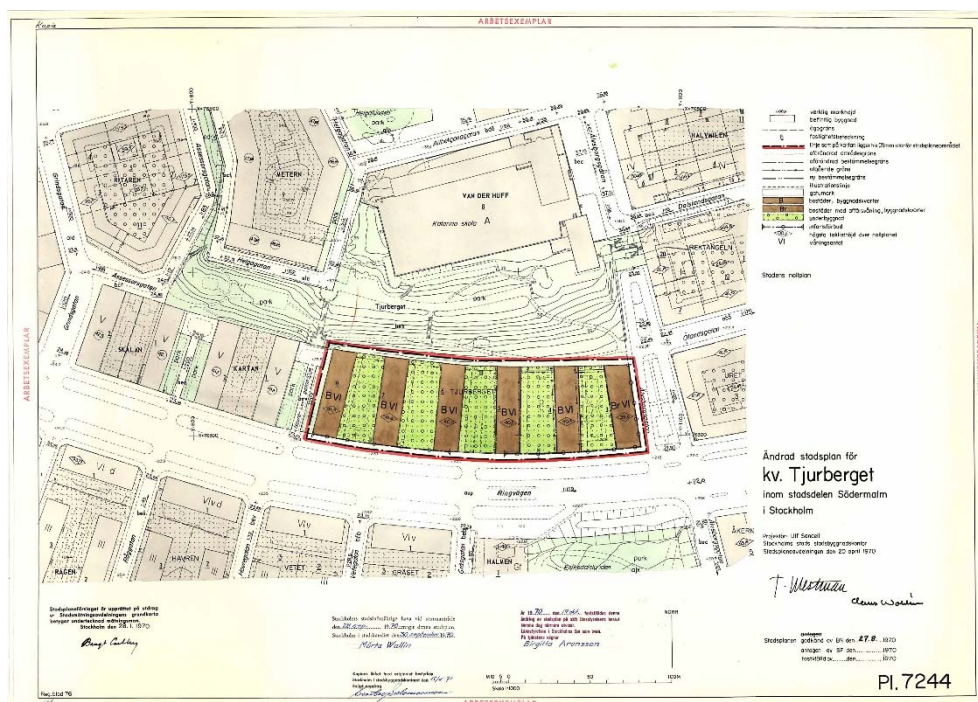
Plaskdammen är färdig och tagen i bruk, troligen av boende i området. Bilden är odaterad. Källa: Stockholms stadsmuseum.

Kompletteringar och ändringar efter 1930-talet

Efter Tjurbergsparkens färdigställande har förändringarna av utemiljön varit få. Förutom att träd och buskar vuxit upp, och parken därmed blivit lummigare, har plaskdammen, troligtvis i taket med att barnen i området vuxit upp och skolan ändrat inriktning, förvandlats till en plattform för konstverket *Vid källan*, av konstnären Berto Marklund.

Alldeles i början av 1970-talet upprättades en ändrad stadsplan för kvarteret Tjurberget, där man gjorde vissa förändringar.

Den ändrade stadsplanen för kvarteret Tjurberget. Källa: Byggnadsnämnden arkiv.

1980 revs den stora tegelbyggnad som låg på platsen för dagens Ringens centrum. Tegelbyggnaden hade tidigare inrymt Piels byggeri. Genom en ny stadsplan, fastställd 1976, möjliggjordes för Ringens centrum, som invigdes 1982.

KULTURHISTORISK KARAKTÄR - KVARTER FÖR KVARTER

Kvarteret Helgan

Allhelgonakyrkan uppfördes i Helgalunden, efter ritningar av Joel Nyberg. Kyrkobyggnaden stod färdig 1918 och var redan från början avsedd att vara ett provisorium, men 1930 räddades byggnaden från rivning av sällskapet Allhelgonakyrkans vänner och på 1970-talet anslöts den till Katarina församling.

Kyrkobyggnaden är uppförd på områdets högsta punkt och är idag omsluten av Helgalundens grönska. Kyrkobyggnaden var de första byggnad som uppfördes i området efter att det reglerats och den utgör närområdets nav, kring vilket den övriga bebyggelsen är organiserad. Byggnadens nationalromantiska stildräkt gör att den skiljer ut sig från övrig bebyggelse, både till funktion och gestaltning.

Allhelgonakyrkan i början av 1920-talet. Sedan kyrkan uppfördes har det hunnit växa upp en tjugotalsklassicerande flerbostadsbebyggelse runt omkring. Källa: Stockholms stadsmuseum.

Allhelgonakyrkan i januari 2018.

Kvarteret Metern

Bebyggelsen i kvarteret Metern uppfördes för HSB efter ritningar av Sven Wallander. Bebyggelsen förlades runt en gemensam storgård, med en öppning ut mot Van der Huff och Tjurbersparken. HSB:s syfte var att erbjuda sunda, moderna och prisvärda bostäder för arbetare och lägre tjänstemän. Därför uppfördes husen med en hög arkitektonisk och byggtknisk ambition, men med lägenheterna om max två rum och kök. Kvarteret stod färdigt 1927.

Bebyggelsen inom Metern är ett mycket karaktäristiskt exempel på 1920-talets högkvalitativa, nyklassiska arkitektur och ett tidigt exempel på samtids ökande intresse för ett bostadsbyggande med samhällsansvar, där boendekvaliteten skulle hållas hög, samtidigt boendekostnaden skulle hållas nere.

Kvarteret har tidigt uppmärksammats för sina arkitektoniska kvaliteter och som kulturhistoriskt mycket värdefullt.

Meterns fasad mot öster och den ännu inte anlagda Tjurbergsparken. Portalen markerar ingången till kvarteret. Källa: HSB:s arkiv.

Entrén in till Meterns innergård i januari 2018.

Kvarteret Van der Huff

Katarina Realskola uppfördes 1929-1931, efter ritningar av Paul Hedqvist och David Dahl. Byggherre var Stockholms stads Folkskoledirektion. Paul Hedqvist kom under sin yrkesverksamma karriär att gestalta ett sextiototal skolor, varav Katarina Real var den första.

I samband med planeringen av nya skolbyggnaden genomfördes en omdaning av närområdets disposition, vilket utmynnade i en ändrad stadsplan. Skolprojektet kom därför att prägla och påverka hela bebyggelseområdet, där endast kvarteren Metern och Helgan var bebyggda före arkitekttävlingens genomförande.

Katarina realskola var den första offentliga byggnaden i Stockholm som gavs en funktionalistisk gestaltning. Den starka gestaltningen bröt nya arkitektonisk mark redan före Stockholmsutställningen.

Byggnadens upphöjda placering på Tjurbergets platå, med vidsträckt utsikt, signalerar om hur den allmänna skolgången värderades i det folkhem som var på väg att växa fram.¹⁰

Byggnadens orientering, helt och hållet anpassad efter solen, är ett starkt och kraftfullt bejakande av funktionalismens strömningar. Detsamma gäller för byggnadskomplexets öppenhet för att genomspolas av såväl ljus som luft.

Bild från tiden för skolbyggnadens uppförande. Källa: Stockholms stadsmuseum.

¹⁰ Höjder i landskapet var tidigare i huvudsak förbehållna stadens kyrkor, men runt 1930 var det istället läroverken som skulle placeras "sunt och fritt". Läroverksstadgan angav uttryckligen att läroverken gärna fick placeras så att "de från alla sidor kunna ompolas av ren och frisk luft".

Katarina realskola när den var nyuppförd. Från skolgården, liksom från skolbyggnaden gavs en hänförande utsikt. I fonden sticker taken på flerbostadshusen i kvarteret Tjurberget upp över skolmurens krön. Källa: Arkitekturmuseum via Digitalt museum, www.digitaltmuseum.se

Katarina realskola som förebild för andra skolor i staden

Katarina Real var den allra första av de 60-talet skolanläggningar som Paul Hedqvist kom att gestalta, och det är tydligt att han genom det här projektet fick med sig en rad erfarenheter som kom till nytta även senare. Arkitekt Hedqvist och även andra samtida skolarkitekter fick nämligen ofta brottas med knepiga markförhållanden eftersom skoltomterna ofta utgjordes av mark som lämnats orörda vid tidigare planläggningar.

För att kunna verkställa sina visioner om den god skolanläggningen drog Hedqvist nytta av terrängen och placerade medvetet anläggningarna så att exempelvis en brant eller en klippvägg fick utgöra en av avgränsningarna för skolgården. Till de senare skolorna sparade han även några träd och kanske någon klippformation, för att skapa en mer varierad skolgårdsmiljö. I de fall byggnadskropparna inbördes hamnade på olika nivå, band han samman dem med halvtrappor så att de kunde placeras vinkelställt mot solen.

Katarina realskola uppvisar flera av ovanstående karaktärsdrag. Arkitekterna Hedqvist och Dahl lyckades driva fram en skarp grafisk form, som kontrasterar mot den omgivande terräng, men som även mjukas upp något genom den välvda uppfarten till skolgården och de tre träderna mot kvarteret Metern. Tjurbergets sydslänt användes som en naturlig avgränsning, förstärkt av den långsträckta muren. Genom sin form och placering lyftes hela skolanläggningen på så vis både upp och fram, och tilläts höjas över annan bebyggelse.

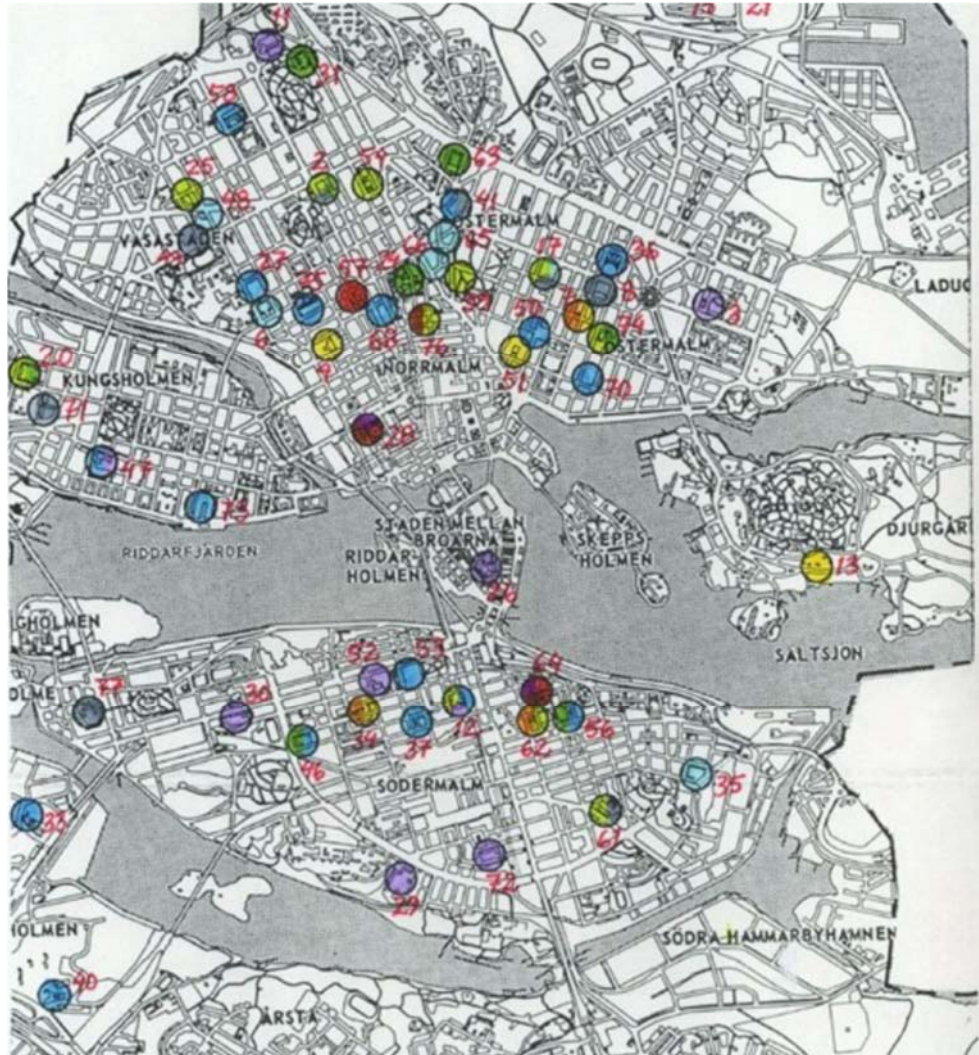

Perspektivskiss till tävlingen om en folkskola på Enskedefältet, ritad av Paul Hedqvist. Skissen visar flera likheter med Katarina realskola, både vad gäller byggnadernas gestaltning och skolgårdens utformning. Enskedefältets skola uppfördes 1932-1933. Källa: Paul Hedqvist: Arkitekt och stockholmsgestaltare.

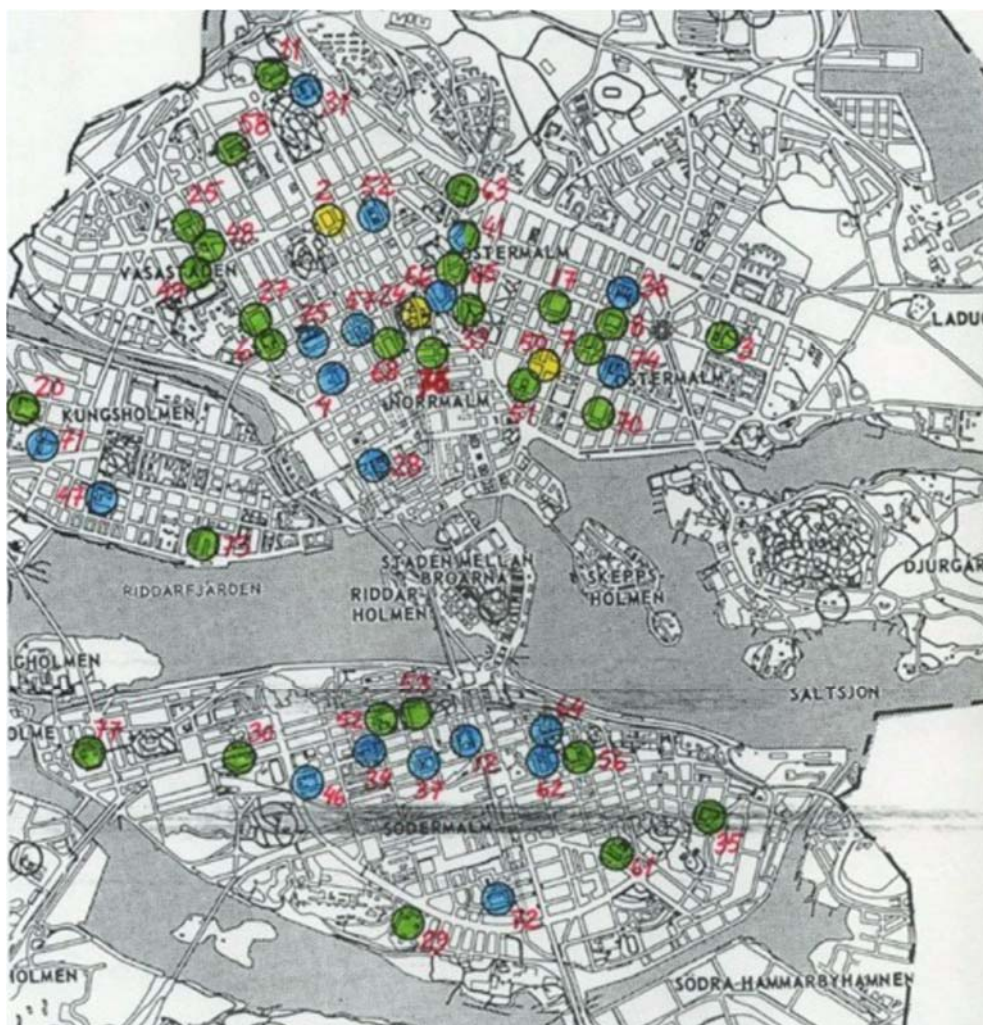
Katarina realskola i förhållande till andra skolor i staden

I Stadsmuseets skolhusinventering från 1983, innefattande 80 skolor i Stockholm, lyfts Katarina realskola fram som ett gott exempel på en funktionalistisk skolbyggnad. Den är också den enda 1930-talsskola som i inventeringen tillmätts den högsta klassificeringen, blåklassning.

I Stadsmuseets skolhusinventering återfinns denna karta över de inventerade skolorna. Färgmarkeringarna anger de olika skolornas ålder, och den lila markören anger skolor som är uppförda på 1930-talet. Källa: Äldre skolhus i Stockholms kommun: En studie av skolhus byggda före 1940.

Motsvarande karta som ovan, men här har de olika skolorna försetts med en kulturhistorisk klassificeringsmarkör. Katarina Realskola är den enda 1930-talsskola som tillmätts den högsta klassificeringen, blåklassning. Källa: Äldre skolhus i Stockholms kommun: En studie av skolhus byggda före 1940.

Skolbyggnaden, med den stora skolgården i förgrunden, i januari 2018. Bortsett från ett par fruktträd längst bort på den stora skolgårdens västra kant var skolgården ursprungligen helt öppen, som en stor "bricka" där skolbarnen kunde leka fritt och lapa solljus under skoldagens alla raster. Den stora ytan var troligtvis grusad när skolan var nyuppförd.

Tjurbergsparken

Tjurbergsparken anlades i huvudsak mellan 1932 och 1935, i samband med att den kringliggande bebyggelsen uppfördes. Byggherre var Stockholms stad.

Naturparken har, till sin gestaltning tydligt funktionalistiska karaktärsdrag, som lektytor, strategiskt utplacerade sittplatser, den karaktärsskapande plaskdammen och utsiktsbryggan som för tanken till en båtstäv samt det gröna växtmaterialet som lyfter fram det till synes naturliga bergets form. Den ursprungligen lågmälda och sparsmakade växtligheten möjliggjorde tidigare långa siktvyer ut över Årstaviken, mellan lamellhusen i kvarteret Tjurberget.

Bertil Asker beskriver, i *Stockholms parker* Tjurbergsparkens gestaltning enligt följande:

”Genom sitt höga läge och genom att busk- och trädgräsgrupper begränsats till antal och omfattning får man ljus och luft och vida utblickar mot Årsta skog mellan Blomsterfondens fastigheter utmed Ringvägen. Gårdsplanteringarna mellan dessa fastigheter bjuder för övrigt på såväl grönska som färg effekter sommardag och samspelar med parkens grönska.”

Asker beskriver också hur parken ansluter till de närmast liggande grönytorerna:

”Parken sträcker ut en grön arm i Assessorgatan fram till Blekingegatan och har där kontakt med Blekingetäppan. Den har också en liten grön utbuktning mot Helgagatan mitt för kv. Metern. [...] Vid Helgagatan an knyter parken också till Helgalunden.”

Tjurbergsparken i januari 2018. Uppe till höger ligger den för parken och funktionalismen så karaktäristiska utsiktsbryggan med smidesreling.

Vy utmed promenadstråket som följer det tillrättlagda naturlandskapets form. På ömse sidor om gångstråket har träd och buskar tagit över och begränsar numera den genomblickbarhet som tycks ha varit en av parkens ursprungliga karaktärsdrag.

Tillsammans med utsiktsbryggan, strax utanför skolgårdens sydvästra hörn, är den stensatta plattformen med den före detta plaskdammen, en av parken mest värdefulla element. Ovanför plaskdammen växer fortfarande de träd som möjligen varit formklippta under parkens första decennier. På andra sidan plaskdammen fortsätter stenläggningen runt gymnastiksalen hörn, med en välkommen smitväg förbi de höga stentrapporna och vidare in på Älvsborgsgatan.

Vy från Älvsborgsgatan, över det kraftfulla trappsystemet av natursten, mot gymnastiksalens sydöstra hörn. Utmed gymnastiksalens gavel fungerar den stensatta ytan till en solbelyst terrass.

Vy mot skolgårdens sydvästra hörn, där den för sin uppförandetid så karaktäristiska utsiktsbryggan skjuter ut som en båtstäv nedanför muren. Naturparkens modernistiska form har anpassats och modulerats efter terrängens kurvatur.

Den kraftiga kurvan i den enda uppfarten till skolgården uppvisar en karaktäristisk lekfullhet som för tanken till 1930-talets racerbilstävlingar på kustlandskapets serpentinvägar ovanför Medelhavet. Samtidigt som Hedqvist och Dahl gestaltade en lekfull skogårdsuppfart, medförde kurvan att bilförarna tvingades bromsa in, vilket i sin tur minskade risker för påkörningsolyckor på skolgården.

Kvarteret Tjurberget

Lamellhusen uppfördes som seniorboenden för Blomsterfondens räkning och stod färdiga 1932. Arkitekt var Th. Kjellgren, byggmästare var Wiktor Forss och byggherre var AB Blomstergårdar.

Blomsterfonden grundades av Alma Hedin i början av 1920-talet. Hedin ville genom sitt initiativ skapa möjlighet för människor att skänka pengar till vård och boende för äldre, istället för att lägga dem på dyra blomsterkransar vid begravningar.

Husen är tidiga exempel på hus-i-park, funktionalismens sätt att låta solljus och frisk luft genomspola alla lägenheter, oavsett placering i byggnaden. Av samma anledning är byggnadskropparnas placerade i nord-sydligriktning, vilket dessutom möjliggör för fria siktlinjer, från skolgården och Tjurbergsparken, söderut. Rent gestaltningsmässigt dröjer sig 1920-talets klassicerande stilideal i fasadernas formspråk

Blomsterfondens sex hus för seniorboende, sedda från Ringvägen. Källa: Stockholms stadsmuseum

Blomstergårdarna.
Ringvägen, Stockholm

Byggnaderna inbördes placering följer Ringvägens kurvatur, så att gårdarna mellan byggnadskropparna öppnar sig mot söder. Källa: Blomsterfondens hemsida, www.blomsterfonden.se

Utblick mellan lamellhusen, från Tjurbergsparkens gräsbevuxna slänt. Källa: Stockholms stadsmuseum.

Utblick mellan Blomsterfondens lamellhus, från Tjurbergsparkens snöbepudrade slänt i januari 2018.

Kvarteren Kartan och Skalan

Lamellhusen gestaltades av Edvin Engström och uppfördes mellan 1931 och 1933. Byggherre var SKB, Sveriges Kooperativa Bostadsförening. I Hedqvists stadsplan var storgårdskvarter inritade, men även här uppfördes lamellhus, placerade i nord-sydlig riktning på samma sätt som i grannkvarteret Tjurberget.

Bebyggelsen i SKB:s båda kvarter har således mycket gemensamt med grannkvarteret, även när det gäller den arkitektoniska gestaltningen.

Även om planformen avviker i kvarteret Metern, har HSB:s, SKB:s och Blomsterfondens bebyggelse det gemensamt att byggherren eftersträfvade högkvalitativa och moderna bostäder, med en rimlig prisbild för de boende.

SKB:s lamellhus, sedda från Ringvägen. Källa: <https://www.skb.org/om-oss/foreningen/historik/>

Kvarteret Halvmilen

Fastigheterna inom kvarteret Halvmilen bebyggdes av flera olika privata aktörer, men arkitektduon Bocander & Grönvall gestaltade flera av husen. Bebyggelsen uppfördes i huvudsak som arbetarbostäder, med smålägenheter, mellan 1931 och 1932.

Liksom för den övriga flerbostadsbebyggelsen som uppfördes samtidigt som Katarina Realskola karakteriseras dess byggnader av att de bär såväl funktionalistiska som klassicistiska drag. I det här kvarteret liksom den slutna gårdsbildningen av mer traditionell typ.

Allhelgonagatan västerut med kvarteret Halvmilen till vänster. I fonden skymtar baksidan av skolbyggnaden. Källa: Stockholms stadsmuseum.

Kvarteret Rektangeln

Bebyggelsekomplexet uppfördes mellan 1979 och 1981, efter ritningar av arkitektfirman Höijer & Ljungqvist. Mot Ringvägen och Götgatan utgörs bottenplanet av ett köpcentrum, medan resterande våningsplan är bostäder. Innan dess bestod kvarteret bestod av två kvarter, Uret och Rektangeln, och här låg Piehls bryggeri, en tegelbyggnad uppförd på 1800-talet.

Bebyggelsen inom kvarteret är karaktäristisk för det tidiga 1980-talets arkitektur, med prefabricerade byggnadselement, inglasade balkonger samt bruna och beige fasaddetaljer i plåt och aluminium som ger ett kompakt och slutet intryck.

Pihls bryggeri, sett från Ringvägen. Byggnaden revs strax innan dagens bebyggelse uppfördes. Källa: Stockholms stadsmuseum.

Delar av kvarteret Rektangeln i korsningen Ringvägen-Götgatan. Källa: www.rektangeln22.se.

Vy genom Tjurbergsparkens östra del, där 1980-talsbebyggelsen i kvarteret Rektangeln fungerar som en fond i parkrummet.

KULTURHISTORISK KARAKTÄR HOS UTREDNINGS- OMRÅDET

Karaktärsbeskrivning för utredningsområdet

Nedan beskrivs de teman som tillsammans ger utredningsområdet dess höga kulturhistoriska värde. (Under respektive punkt görs en förklarande beskrivning.)

- **Utredningsområdets kärna uppfördes under en koncentrerad period på tio år.**

Utredningsområdets kärna, det vill säga Van der Huff och Tjurbergsparken, tillsammans med det stadsrum som bildas av bebyggelsen i de omgivande kvarteren, uppfördes under en koncentrerad period på tio år. Trots det har bebyggelsen i respektive kvarter delvis olika karaktär och gestaltningsuttryck, varför den korta uppförandeperioden inte omedelbart framträder vid ett första platsbesök och utan tillgång till en historisk bakgrundskontext.

- **Karaktären hos utredningsområdet är välbevarad sedan det planerades, uppfördes och anlades.**

Vid genomgång av utredningsområdets uppförande- och utvecklingshistoria framgår att ett fåtal förändringar och endast i mindre omfattning skett inom utredningsområdet, från 1920-talet och fram till idag. Karaktären hos utredningsområdet är således välbevarad sedan det planerades, uppfördes och anlades.

- **Dispositionen hos utredningsområdets kärna och den monumentalt belägna skolbyggnaden är gestaltade som en helhet.**

Trots att den första stadsplanen för området upprättades redan 1913, består utredningsområdets kärna av en stadsbyggnadsstruktur som bygger på 1929 års stadsplan, som är ett resultat av 1928 års arkitekttävling inför uppförandet av Katarina Realskola. Såväl stadsplanen som den monumentalt belägna skolbyggnaden gestaltades av arkitekt Paul Hedqvist, i samarbete med arkitekt David Dahl. När arkitekttävlingen genomfördes och stadsplanen upprättades bestod den enda bebyggelsen inom utredningsområdets kärna av HSB:s nyuppförda bostäder i kvarteret Metern och av Allhelgonakyrkan, som på grund av utredningsområdets disposition kom att hamna "bakom" utredningsområdet.

- **Bebyggelsestrukturen i 1929 års stadsplan är helt och hållet orienterad och disponerad för att ge maximala förutsättningar för sunda levnads- och boendeförhållanden, där "ljus och luft" är områdets ledord.**

Utredningsområdets kärna har en tidig och starkt funktionalistisk disposition, väl i paritet med den, sedan tidigare, uppmärksammande tidigfunktionalistiska skolanläggningen. Bebyggelsestrukturen i 1929 års stadsplan är helt och hållet orienterad och disponerad för att ta vara på solens strålar över dygnet och för att ge maximala förutsättningar för sunda levnads- och boendeförhållanden,

där "ljus och luft" präglar utredningsområdet som helhet. Skolanläggningens asymmetriska gestaltning och orientering har satt standard för hela utredningsområdet.

- ***Bostadsbebyggelsen som bildar stadsrummet runt utredningsområdets kärna präglas av en gestaltningsmässig tvehågsenhet, där funktionalistiska form och disposition kombinerats med klassicerande byggnadselement.***

Bostadsbebyggelsen som omger skolanläggningen och bildar stadsrummet präglas av en gestaltningsmässig tvehågsenhet, där funktionalistiska form och disposition kombinerats med klassicerande byggnadselement. Byggnaderna är alla uppförda under de år då arkitekturen präglades av övergången från klassicistiska till funktionalistiska gestaltningsideal. Undantaget är förstås bebyggelsen inom Metern, som uppfördes före 1928 års arkitekttävling.

- ***Skolanläggningen och parkanläggningen är båda starkt präglade av de modernistiska strömningar som vid deras uppförande/anläggande präglade samtiden.***

Till skillnad från utredningsområdets bostadsbebyggelse är såväl skolanläggningen som parkanläggningen starkt präglade av samtidens modernistiska strömningar. De framstår båda som kompromisslösa i sin gestaltning, för att fullt ut dra nytta av funktionalismens möjligheter att tillhandahålla den goda levnadsmiljön för de människor som skulle leva och verka på platsen.

Kulturhistoriskt värdefulla karaktärsdrag för utredningsområdet

Nedan anges de karaktärsdrag som är särskilt värdefulla och därför särskilt känsliga för förändring i det fall en bostadsbebyggelse skulle uppföras i markanvisningsområdet. Därför omnämns endast karaktärsdrag som ligger inom eller i direkt anslutning till markanvisningsområdet.

- Skolbyggnaden som en monumental solitär, belägen på Tjurbergets plåtå.
- Skolanläggningens stora och öppna skolgård, vänd mot solen på ett sätt som gör att antalet soltimmar maximeras.
- Hela utredningsområdets bejakande av ljus och luft samt tillvaratagande av solens strålar.
- Utredningsområdets starkt modernistiska disposition och solorienterade utformning, där bebyggelsen följer terrängen ner mot Ringvägens lågpunkt.
- Naturparkens funktionalistiska karaktär, vars gestaltning är en tidig variant på Stockholmskolan, vars principer som nu började ta form.

Kulturhistoriskt värdefulla utblickar och siktlinjer

Nedan beskrivs kulturhistoriskt värdefulla utblickar och siktlinjer i nära anslutning till utredningsområdet. (För långa utblickar och siktlinjer från längre håll, hänvisas till Sweco Architect landskapsanalys.)

- Den mot söder och väster vidöppna skolgården, som möjliggör både full solinstrålning och vidsträckta utblickar.
- Siktlinjer mellan lamellhusen mot Ringvägen (halvslutenhet och glimtar från Årstaviken etc.)
- Den fria utblicken genom kvarteret Meterns fasadslits, mot den öppna himlen ovanför skolgården (där det på 1920-talet var planerat att uppföras en monumentalbyggnad på platåns höjdpunkt).
- Bebyggelsens silhuett som följer den stigande terrängen upp mot platån, där högsta punkten är skolbyggnadens taklinje.

Kulturhistorisk värdefulla utblickar och siktlinjer (rött) samt solinstrålning på skolgården (gult). Markeringen av utblickarna är schematisk och inte anpassad till dagens träd eller andra visuella hinder som tillkommit sekundärt. För en analys av dagens utblickar hänvisas till Sweco Architects landskapsanalys.

Kulturhistoriskt särskilt värdefulla park- och landskapselement

Nedan beskrivs kulturhistoriskt särskilt värdefulla park- och landskapselement i nära anslutning till utredningsområdet. (För en mer utförlig analys av parken som helhet, hänvisas till Sweco Architect landskapsanalys.)

- Skolgårdens låga mur, som möjliggör utblickar över stadslandskapet och vidare ut mot naturen i söder.
- De tre träderna, planterade i rad utmed skolgårdens västra kant (mot kvarteret Metern.)
- Naturparkens utsiktsbrygga, belägen strax utanför skolgårdens sydvästra hörn.
- Plaskdammen med den anslutande stenbelagda terrassen, med tillhörande träd.
- Parkens organiskt utlagda gångstråk, anpassade efter terrängen och naturliga rörelsemönster.
- Det subtila tillrättaläggandet av de naturgivna förutsättningarna i parken, som snarare förstärker "naturligheten" än motarbetar den.

Kulturhistoriskt värdefulla park- och landskapselement.

Källa: http://kartor.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/kul/klassificering/DPWebMap.html

KÄLLOR

Internet

<http://www.hsb-historien.se/>: Fotografier och ritningar på kvarteret Metern.

<https://www.wikipedia.org/>: P. O. Hallmans stadsplan över området.

<https://www.skb.org/om-oss/foreningen/historik/>: Fotografi på kvarteren Kartan och Skalan.

http://kartor.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/kul/klassificering/DPWebMap.html: Stockholms stads kulturhistoriska klassificeringskarta.

www.katarinaskolgille.se: Information om Katarina Reals historia.

www.stockholm.se/sbk: Gällande och äldre detalj- och stadsplaner.

www.stockholm.se: Stockholms parkprogram 2006 - Handlingsprogram 2005-2009 för utveckling och skötsel av Stockholms parker och natur och Parkplan Södermalm 2009, Del 2 – Inventering, analys och åtgärdsförslag.

Otryckta källor

Stockholms stadsmuseum: Äldre fotografier och bebyggelseinventeringar.

Arkitektur- och Designcentrum, ArkDes: Arkivmaterial om uppförandet av Katarina Realskola och den tillhörande arkitekttävlingen.

Stockholms stadsarkiv: Arkivmaterial om Tjurbergsparken (originalritningar).

Trafikkontorets arkiv: Arkivmaterial om Tjurbergsparken (mikrofilm).

Bunker Nick och Ögren Catarina, *Tjurbergsparken: Landskapsanalys* (granskningskopia), SWECO Architects, 2018.

Tryckta källor

Allpere, Kristina, *Paul Hedqvist: Arkitekt och stockholmsgestaltare*, Stockholm: Stockholmia förlag, 2009.

Andersson, Thorbjörn (red.), *Utanför staden: Parker i Stockholms förorter*, Stockholm: Stockholmia förlag, 2000. (Stockholms tekniska historia 7.)

Andersson, Thorbjörn; Jonstoj, Tove och Lundquist, Kjell (red.), *Svensk trädgårdskonst under fyrahundra år*, Stockholm: Byggförlaget, 2000.

Asker, Bertil, *Stockholms parker: Innerstaden*, Stockholm: Liber Förlag, 1986. (Stockholms tekniska historia 2.)

Kulturmiljöanalys: En vägledning för användningen av DIVE- analys. Utgiven av norska Riksantikvaren 2009, översatt av svenska Riksantikvarieämbetet.

Lindhagen, Suzanne och Simonsson, Lena *Äldre skolhus i Stockholms kommun: En studie av skolhus byggda före 1940, del 1-3*, Stockholms stadsmuseum, 1983.

Pålsson, Ann (red.), *Parkstaden: Stockholms landskap och stadens rum*, Lund: Historiska media, 2017. (Samfundet S:t Eriks årsbok 2017.)

Schönbäck, Hedvig och Johansson, Ingrid (red.) *Alla tiders Stockholm: Riksintressen för kulturmiljövården*, Stockholm: Stockholmia Förlag, 2014.

Riksintressen enligt miljöbalken: bilaga till Stockholms stads översiktsplan, 2018.

Sörenson, Ulf (red.), *Stockholm: Den gröna storstaden*, Stockholm: Lind & Co, 2009. (Samfundet S:t Eriks årsbok 2009.)

